

Recenzní a diskusní studie

Rortyho „Zrcadlo“ konečně v českém střihu¹

Radim Šíp —

Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity, Brno

1. České a slovenské dublování?

Dlouho se zdálo, že se česká a slovenská překladová produkce zahraniční filosofické literatury náhodně, ale přesto tvořivě doplňují. Poslední dobou se tento trend mění. Například v roce 2000 byl na Slovensku vydán nově revidovaný, kvalitní překlad Foucaultových *Slov a věcí*, který na konci 80. let minulého století připravili Marcelli a Marcelliová. V roce 2007 vyšly *Slova a věci* v českém překladu Jana Rubáše. Rubášův překlad odbornou veřejností příliš nepřesvědčil.² Odhlédneme-li však od toho, zda je překlad povedený či nikoli, stále zde zůstává otázka, zda si dva tak malé národy vzhledem k blízkosti svých jazyků a k jejich reálnému čtenářskému dosahu mohou v jedné generaci dovolit překládat stejnou knihu. Zda by se vzhledem k šíři kvalitní zahraniční literatury neměly nadále doplňovat. Zda nenabádat české i slovenské studenty, aby více četli překladovou literaturu v druhém jazyce, abychom si alespoň v akademické sféře udržely česko-slovenskou výhodu blízkosti dvou lingvistických kódů, jež rozšiřuje možnost a dosah odborné recepce.

V případě překladu Rortyho *Zrcadla* do češtiny však máme zcela jasno, neboť slovenský překlad Lubice Hábovej z roku 2000³ je dílo nepovedené. Vědecký redaktor slovenského překladu jej kdysi hájil bonmotem, že s překladem

1 Rorty, R., *Filosofie a zrcadlo přírody*. Přel. M. Ritter. Praha, Academia 2012. Následně bude na tento překlad odkazováno v textu pomocí čísel stran v závorkách. Zkratka „Zrcadlo...“ bude zastupovat v textu celý název knihy ve všech třech kontextech – v českém, slovenském i anglofonním.

2 Viz např. kritiku Dagmar Pichové. Pichová, D., K českému překladu *Slov a věcí*. [on-line] [2012 07 20]. Dostupné z: http://profil.muni.cz/recenze/pichova_slovaaveci.html#_ftn1.

3 Rorty, R., *Filozofia a zrkadlo prírody*. Přel. L. Hábová. Bratislava, Kalligram 2000. Na tento překlad bude odkazováno závorkou v textu způsobem, např.: (2000, s. x).

je to jako se ženou, která také nemůže být krásná a kompetentní zároveň. Je to bonmot genderově podezřelý, ale ať už je to s jeho pravdivostí jakkoli, slovenský překlad není ani pěkný, ani přesný. Pomineme zde chyby terminologické, které již byly kritizovány jinde, stejně jako chyby vcelku triviální, které pozorného čtenáře, doufejme, nezmatou. Překlad však obsahuje i chyby hraniční, jež nás již mohou vést v pochopení textu špatným směrem. Například, když čtenář narazí na pasáž o Kantovi, v níž je v originále užito slovo *manifest*,⁴ jež se zde vztahuje ke kantovskému předpokladu rozmanitosti smyslového názoru, ale překladatelka jej zatvrzele překládá jako „kópia“. Čtenář pak může nabýt dojmu, že buď Rorty toho z dějin idejí mnoho nepobral,⁵ anebo že existuje nějaká Kantova pozdější korekce *Kritiky čistého rozumu*, již čtenář během svého studia neomluvitelně minul. Podobné pocity zahanbující neznalosti může mít čtenář slovenského překladu v situaci, kdy Rorty staví holismus „konverzačního zdůvodnění“ [„conversational justification“] proti pojmu zdůvodnění v moderní epistemologické tradici, která je ze své podstaty – v překladu Hábové – „redukcionistická a tomistická“ (2000, s. 143). Marně pak může začít shánět literaturu o moderní epistemologické tradici, která se vedle svého redukcionismu veřejně pyšní ještě tím, že je utvářena také tomismem. Nakonec se ale uklidní, když v originále najde místo termínu „tomistic“ slovo „atomistic“ (1980, s. 170).

Český překlad Martina Rittera je kompetentní a – přiměřeně žánru – i krásný. V jeho lehkosti můžeme cítit bravuru Rortyho zdánlivě jednoduchého stylu. Překladatel se poctivě pokouší do češtiny převést i ty pojmy, které by mnozí jeho kolegové nechali v jejich počestlých cizích podobě. Někdy jde možná ve svém úsilí příliš daleko – například, když v aluzi na Oakeshottovu metaforu „conversation of mankind“, kterou Rorty zapracoval do názvu a textu poslední podkapitoly své knihy (s. 364-368), používá Ritter slovo „rozhovor“, přičemž v pasážích předcházejících sousloví „conversational justification“ překládá jako „konverzační zdůvodnění“. Tím se připravuje o nenásilné vyjádření vnitřní souvislosti mezi konverzací a zdůvodněním, která je podstatou Rortyho argumentace proti moderní epistemologii.

4 Rorty, R., *Philosophy and the Mirror of Nature*. 2nd edition. Princeton–New Jersey, Princeton University Press 1980, s. 153-154. Na originál bude dále odkazováno závorkou v textu způsobem, např.: (1980, s. x).

5 Kdo zná Rortyho akademickou dráhu do roku 1958, ví, že je to nesmysl. K tomu viz patrně nejlepší knihu o Richardu Rortym: Gross, N., *Richard Rorty. The Making of an American Philosopher*. Chicago–London, The University of Chicago Press 2008, s. 84-145. Jedná se o knihu analyzující Rortyho dílo a osobnost z pohledu sociologie vědění a sociologie institucí, a proto je zde vedle slušného úvodu do Rortyho myšlení čtenářům poskytnuto ještě něco, čím se k jejich škodě Rortyho kritici často nezabývají – čtenáři se zde dozví o vlivu rodinného a kulturního zázemí a vlivu institucionálních tlaků a mocenských sil na vývoj jeho myšlení.

Ovšem zabývat se více takovými drobnostmi by bylo projevem pošetilosti. A tak je všem potřeba poděkovat: jak Ritterovi a odborným redaktorům knihy – Palkoskovi a Marvanovi – za převod a odbornou přiměřenost, tak nakladatelství Academia za příkladnou a významu odpovídající podobu knihy s pevnou vazbou a inspirativní grafickou úpravou Pavla Růta. Dokonce je třeba poděkovat nakladatelství ještě podruhé, a to za to, že zařadilo *Zrcadlo* do ediční řady Europa. Jako by nám v nakladatelství Academia chtěli naznačit, že bychom my Evropané měli konečně začít brát vážně tu část americké filosofické literatury, která konstruktivně kriticky přistupuje k analytické tradici.

2. Duch doby a „podvratnost“ *Zrcadla*

Osud odborných knih často nebývá dán pouze genialitou autora, ale také tím, za jakých okolností přicházejí na svět. To, co na začátku 80. let z Rortyho *Zrcadla* udělalo významnou intelektuální událost, byla skutečnost, že k jejímu uveřejnění došlo ve chvíli, kdy americká analytická filosofie⁶ začala ztrácet svou drtivou profesně-politickou dominanci. Na odborné scéně se začal uvolňovat prostor i pro další filosofické směry. *Zrcadlo* tak bylo nejen signálem změny, ale zároveň i jedním z katalyzátorů celého procesu uvolnění.⁷ Ovšem Rorty významně napomohl této proměně ještě před samotným vydáním knihy. Tehdy se mu jako prezidentovi Východní divize Americké filosofické asociace, která byla do té doby bezvýjimečně ovládána analytickými filozofy, podařilo prosadit do jednotlivých výborů Asociace kolegy zastávající neanalytické pozice. Tyto výbory výrazně ovlivňovaly fungování daného oboru – z hlediska provozu akademického prostoru to byla zcela určující událost.⁸

6 „Americká analytická filosofie“ je v podstatě protimluv, protože se vlastně jedná o filosofii až příliš evropskou, jež se během čtyřicátých a padesátých let minulého století domestikovala v USA, kam kvůli nacismu a 2. světové válce emigroval tehdejší výkvět evropské neopozitivistické a počínající analytické tradice (Carnap, Reichenbach, Gödel, Tarski a další). Ti, kteří se ve dvou generacích stali nejvýznamnějšími představiteli „poameričtělé“ analytické tradice: Quine, Morris, Sellars, N. Goodman, Davidson, Brandom, zůstali pro představitele tradiční evropské analytické filosofie „podezřelí“. To proto, že do své filosofie – ať už přiznaně či nepřiznaně – vstřebali prvky, které byly typické pro americkou filosofii před analytickou invazí: především důraz na princip kontinuity a kritiku různě pojaté „evidence“, přítomné např. v rusesellovském pojmu „poznání na základě obeznámenosti“ [knowledge by acquaintance]. K tomu více: Hroch, J. et al., *Pragmatismus a dekonstrukce v anglo-americké filozofii*. Brno, Paido 2010, s. 183-190.

7 Gross, N., Richard Rorty. *The Making of an American Philosopher*, c.d., především kap. 8 a 10, s. 190-233 a 277-332.

8 Alespoň v poznámce je nutné podotknout, že Rorty byl do prezidentské pozice zvolen jako sice zvláštní, ale přesto analytický filosof – viz tamtéž, s. 217-225.

I přes zmíněné vnější okolnosti je však Rortyho *Zrcadlo* knihou originální. Snaží se provázat analytickou tradici s kontinentální filosofií, jako své tři největší hrdiny klade vedle sebe Deweyho, Heideggera a Wittgensteina druhého období, a přitom podává ucelenou a vcelku přesvědčivou analýzu důvodů, proč mnoho geniálních filosofů dospělo k naivní představě, že filosofie může poskytnout pevný bod všem speciálním vědám. Takový heretický postoj musel samozřejmě dráždit a dodnes ještě dráždí všechny, kteří věří v existenci „pravého světa“, jenž je za určitých okolností adekvátně odrážen v mysli nebo v jazyce či v „transcendentálních strukturách Já“. Právě metafora odrážení, zrcadlení pravdy prostřednictvím mentálního zrcadla („látka mysli“) se stala zásadním čepem, kolem kterého se otáčí obsah zmíněného díla.

Ve *Standfordské encyklopedii filosofie* označil autor hesla „Richard Rorty“ – Björn Ramberg – první dvě části *Zrcadla* za „genealogickou“ a „dekonstruktivistickou“.⁹ Třetí část si operativně můžeme nazvat „konstruktivní“. V „genealogické“ části („Naše skleněná esence“ – s. 25-72) Rorty dešifruje pomocí genealogie idejí cestu, po níž naše západní filosofická tradice dospěla až k přesvědčení, že uvnitř nás existuje „látka“ (duše, mysl, vědomí), která více či méně adekvátně odráží rysy vnějšího světa. V centrální pasáži se dočteme o kořenech této představy toto: „... Tak vyvstala otázka: existuje analogie mezi poznáním hor a poznáním přímek, mezi poznáním Sókrata a poznáním Dobra? Tuto otázku vyřešilo rozlišení mezi tělesným okem a duševním zrakem a následně byl *vovç* – myšlení, intelekt vhléd – ztotožněn s tím, čím se lidé liší od zvířat. Ve zpětném pohledu bychom my, moderní lidé, mohli nevděčně tvrdit, že neexistoval žádný důvod, aby se tato vizuální metaforika zmocnila zakladatelů západního myšlení...“ (s. 45)

Rozum (*vovç*) uchopuje neviditelné podstaty skutečnosti. V aristotelské verzi rozumová duše snímá kvazi-pohledem tvary věcí. Protofyziologické pokusy renesance však tuto selanku komplikují. Smyslové vnímání se stává součástí duše, a tak je předpřipravena cesta k Descartově *res cogitans*, Lockově mysli, dualismu a reprezentacionalismu (51-72).¹⁰

9 Viz heslo „Richard Rorty“. In. *Standford Eyclopedia of Philosophy*. [on-line] [2012 07 22]. Dostupné z: <http://plato.stanford.edu/entries/rorty/>. Toto heslo lze vřele doporučit všem, kteří by se o Rortyho myšlení chtěli dozvědět podstatné informace s analytickým předporozuměním a zároveň na relativně krátkém prostoru.

10 Z hrubého náčrtu této části vynecháváme kapitolu „Lidé bez mysli“ (s. 73-126), kterou by si měli podrobně nastudovat všichni, kteří chtějí pochopit Rortyho analytické období, i ti, kteří chtějí náležitě porozumět pozdější kapitole „Epistemologie a empirická psychologie“ (s. 203-242). Mimo chodem, Rortyho myšlenkový experiment o „Protinožcích“ [Antipodeans] je jedním z nejzajímavějších (a také nejrozsáhlejších), který byl v tomto filosofickém žánru kdy napsán.

V druhé části („Zrcadlení“ – s. 129-293) Rorty dekonstruuje naše pojetí epistemologie, které se tak ukáže být jen „nahodilým“¹¹ jevem ve vývoji západní filosofie. Podle tohoto pojetí měla být na konci rané moderny epistemologie oním pevným základem, jež „královna věd“ – jak se v 19. století filosofie začala chápat – poskytuje speciálním vědám. Rorty zde ukazuje, jak Lockův přístup navazující na Descarta postupně proměňuje *res cogitans* v „prostor“, respektive v „látku myslí“, která zrcadlí vnější skutečnost. V tomto „prostoru“ nenápadně propojuje do jedné „aktivity“ myšlení a pociťování. Od té doby podobně jako pociťujeme bezprostředně a nezpochybnitelně bolest, stejně bezprostředně (byť s možnou pochybností, jestliže není dodržena správná metoda poznání) se v naší myslí zrcadlí rysy vnější reality a my je můžeme brát jako pevný epistemologický základ (s. 136-144).¹² Po Humově kritice se situace mírně komplikuje, ale Kant vše vyřeší vynálezem syntetického *a priori*, které zachrání v té době se rodící ideu „základu poznání“ tím, že je jeho apriornost zabezpečena konstitutivním nastavením lidského rozvažování a rozumu. „Počínaje Descartovou snahou, aby se ve světě bezpečně zabydlely jasné a rozlišené ideje, a Kantovým úsilím, aby v něm měly prostor syntetické apriorní pravdy, ovládla ontologii epistemologie“ (s. 159). V boji proti psychologismu 19. a 20. století Rorty spatřuje strach z návratu před Kanta a ukazuje, jak se formují dvě větve vycházející z kantovské „transcendentální“ tradice. Anglosaská, která se zaměřuje na empiricky „dané“ a logickou strukturu „daného“. A větev kontinentální, která se soustředí na to, co „transcenduje“ empirická data, co je „konstruuje“ a „syntetizuje“.

V následujících třech kapitolách (s. 159-293) se Rorty věnuje především anglosaské analytické tradici. Ukazuje, jak přes veškerou kritiku *mýtu daného* (Sellars) a *mýtu muzea* a distinkce mezi analytickým a syntetickým (Quine) oba zmínění autoři zůstali v zajetí představy korespondence. Každý však z důvodu, který ten druhý odhalil jako falešný. Sellars proto, že věřil v přísnou odlišnost mezi analytickými a syntetickými soudy. Quine proto, že věřil, že přes veškerou „neurčitost reference“ existuje privilegovaný přechod mezi „základní teorií“ a skutečností a že (mimo jiné) díky tomuto přechodu jsou přírodní vědy přesněji vztaheny k realitě než vědy sociální. Tento přechod měla v jeho případě zajistit „naturalizovaná epistemologie“,¹³ která na zákla-

11 To v Rortyho slovníku znamená „ne nutným“, a tedy pro nás nezávazným v případě, že se ukazuje být nefunkčním, že „vytváří víc problémů, než by fakticky řešil“.

12 V následující části bude vyjádřeno přesvědčení, že tento posun nemůžeme připisovat zde zmíněným postavám, ale celému pohybu západní tradice myšlení. Ta totiž jejich dílo interpretuje určitým směrem a přirozeně je posouvá. Descartes, Locke a další jsou tak v této debatě používáni jako návěští signalizující směr, kterým se ubírala tradice po jejich smrti. Podle autora tohoto textu si toho byl Rorty velmi dobře vědom.

13 K jasnému pochopení celé Rortyho argumentace této kapitoly doporučujeme ještě studium podkapitoly „Nepřirozenost epistemologie“ (s. 210-219), která je součástí kapitoly „Epistemologie

dě pozorovatelných vstupů – podráždění nervových zakončení – a výstupů – pozorovacích vět stvrzených „všemi kompetentními mluvčími určitého jazyka“ – bezrozporně propojí „základní teorii“ s realitou. Existuje-li taková teorie, pak na ni musí být převoditelná, pokud má být pravdivá, jakákoli jiná vědecká teorie. Tím však Quine do nového hávu jen oblékl starý empirismus. To, co se ve „starém“ empirismu odehrávalo uvnitř mysli (percepce smyslově daného), se nyní odehrává na „povrchu“ (v překrytí podráždění nervových vstupů na jedné straně a intersubjektivně kontrolovaných pozorovacích vět na straně druhé). Sellars by Quinovi vyčetl, že to, co považuje za epistemologicky neutrální most mezi „základní“ teorií a skutečností (přechod od podráždění k významu) je jen jiná verze toho, co prosazovali empirikové – od Locka až po Carnapa –, kteří předpokládali, že ve své zkušenosti narazili na prvky skutečnosti, jež již neovlivňuje žádné jiné předporozumění, jiné předpoklady, jiná teorie. Jenže i v tomto případě za „základní teorii“ (t1) operuje teorie jiná (t2), která a) vztahuje jednotlivé teoretické pojmy t1 k dalším pojmům t1 a b) ukazuje, jak je celá teorie vztažena k podrážděním. Teorii t2 je v tomto případě princip překrytí vstupů a výstupů, tedy mechanismus, v němž z podráždění povstávají významy. A proto ani v tomto případě není t1 bezprostředně empiricky vztažena k realitě, není epistemologicky nevinná a základní.¹⁴

V této pasáži – jež je v rámci celé knihy klíčová (s. 166-202) – Rorty naznačuje, že kdyby Quine a Sellars dokázali naslouchat jeden druhému, mohla by se analytická filosofie 50. a 60. let minulého století vyhnout nesmyslnému bloudění, v němž se jedni zaměřovali na mysl a druzí na jazyk jako na dvě média, v kterých údajně můžeme nacházet privilegované reprezentace vně-

(Pokrač. pozn. č. 13) a empirická psychologie“, kterou Rorty z důvodu jasné struktury knihy zařadil až do kapitoly následující, čímž ale mírně znesnadnil pochopení svého celkového přístupu ke Quinovi.

- 14 K Sellarsově kritice viz: Sellars, W., *Empiricism and the Philosophy of Mind*. In: Sellars, W. (ed.), *Science, Perception, and Reality*. New York, Routledge & Kegan Paul 1963, s. 127-196, především s. 149-154 a 190-196. Jestliže jsme v poznámce č. 6 naznačili, že mnozí američtí analytičtí filosofové převzali do analytické filosofie podstatné prvky kritiky, které se v americké filosofii objevily dávno před příchodem analytické filosofie do USA, je toho právě tento Sellarsův text dobrým příkladem. Aniž by se kde o tom Sellars zmínil, je tato jeho stať velice podobná jak způsobem argumentace, tak dvojím plánem (filosoficko-kritickým a genealogickým) Deweyho stať „The Logic of Judgments of Practice“, která byla napsána o čtyřicet jedna let dříve. Viz Dewey, J., *The Logic of Judgments of Practice*. In: *The Collected Works of John Dewey, 1882-1953*. Ed. L. A. Hickman. [CD-ROM]. Charlottesville VA, IntelLex 1992, mw. 8: 14-83. [Jedná se o standardizovaný zápis odkazu na Deweyho *The Collected Works*, které čítají 32 svazků rozdělených do raného, středního a pozdního období. V tomto standardním zápisu znamenají: ew = early works, mw = middle works, lw = late works, číslice po tečce svazek a číslice za dvojtečkou stránkové rozmezí v daném svazku].

šího světa. V kapitole o filosofii myslí¹⁵ (s. 203-242) Rorty dále dovozuje, že velká část jejich proponentů pouze variuje představu idejí, které se nahodile zrodily v 17. století. A tak opakují stále stejnou chybu: Za vztahy zkušenosti, za funkcemi myslí neustále hledají (ve skutečnosti však reifikují) jasně „vymežitelné“ a v jistém smyslu „neměnné“, a tedy „objektivně poznatelné“ objekty myslí, které odpovídají pevným rysům vnější reality, popř. hledají „prvky“ myslí, které tvoří ontologickou strukturu myslí samotné. Podobnou kritiku Rorty uplatňuje na filosofii jazyka (s. 243-293). Tak se po třech čtvrtinách knihy dostává k vrcholu své argumentace, kterou načrtl již v „Úvodu“: „...Většinu našich přesvědčení určují spíše obrazy než teze, spíše metafory než tvrzení. Obrazem, jenž drží tradiční filosofii v kleci, je obraz myslí jako velkého zrcadla obsahujícího rozličné reprezentace (některé správné, jiné ne), které lze zkoumat čistými neempirickými metodami. Bez pojetí myslí jako zrcadla by nás ani nenapadlo pojímat poznání jako přesnou reprezentaci. Bez koncepce přesné reprezentace by nedávala smysl strategie, která je společná Descartovi i Kantovi: získat přesnější reprezentace tím, že toto zrcadlo budeme jakoby kontrolovat, opravovat a leštit. A kdyby v pozadí nestála tato strategie, pozbyly by smyslu dnešní teze, že filosofie může spočívat v ‚pojmové‘ nebo ‚fenomenologické analýze‘, v ‚explikaci významů‘, ve zkoumání ‚logiky našeho jazyka‘ nebo ‚struktury konstitutivní aktivity vědomí‘...“ (s. 21)

Ve třetí, „konstruktivní“ části („Filosofie“ – s. 295-368) se Rorty pokouší načrtnout, co je po takové kritice a dekonstrukci filosofie ještě schopna nabídnout. Z pohledu tradičního filosofa toho jistě mnoho není. Filosofie nemůže vědám poskytovat epistemologicky očištěný „základ“ pro jejich speciální výzkumy. Může však být nesnadno specifikovatelným, přesto nesmírně důležitým uměním, které dokáže překládat mezi nesouměřitelnými „slovníky“¹⁶ laiků a vědců, mezi jednotlivými ptydepe speciálních vědních oborů, mezi morálním slovníkem a údajně bezhodnotovým slovníkem věd. Může být filosofií „kultivující“ [„edifying“], která bude v „rozhovoru lidstva“ rozvíjet a prohlubovat porozumění. Takové porozumění nás ve světě orientuje a umožňuje nám jednat více přiměřeným způsobem, přičemž „více přiměřený“ zde již nemůže znamenat „více adekvátní“, ale „lépe řešící daný problém“. Takové porozumění poskytuje poznatky, které jsou vždy relativní k současnému stavu poznání a k našim potřebám – a které tedy nikdy nevyjadřují

15 Jedná se o kapitolu „Epistemologie a empirická psychologie“ zmíněnou v poznámce pod čarou č. 13 výše.

16 Tento termín Rorty začal používat až ke konci 80. let minulého století. V roce 1989 se objevil jako jeden z klíčových pojmů v jeho: *Contingency, Irony, and Solidarity*. Cambridge, Cambridge University Press. Kniha je dostupná také v českém překladu Pavla Tomana: *Nahodilost, ironie a solidarita*. Praha, Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze 1996.

„skutečný“ svět či jeho „skutečné“ stavy, jež jsou na nás „nezávislé“. Takové porozumění si je této relativity dobře vědomo, a proto nás vyzývá, abychom opustili své absolutistické, nedospělé sny o hledání společného jmenovatele všech jednotlivých speciálních vědeckých disciplín, stejně jako poznání společného závazného jmenovatele v horizontu našich běžných životů. Poté co si začínáme připouštět, že projekt reprezentacionalistické korespondence mezi naším poznáním a světem byl jedním z takových adolescentních snů, objevuje se zde prostor pro myšlenku, že filosofie je především hermeneutickou snahou o porozumění pozicím druhých, jejich kritickým posouzením na základě jejich možných důsledků a snahou o inteligentní překonání rozporů a nedorozumění. Je to skutečně málo pro filosofy-krále. Ale je to nesmírně mnoho pro rozvíjející se a kultivující se demokratickou společnost.

3. Příliš novověký Rorty: opožděná odpověď

Před více jak pět lety autor tohoto textu vydal zatím jedinou ucelenou monografii o díle Richarda Rortyho, která byla dosud publikována v česko-slovenském prostředí.¹⁷ Rok poté na ni napsal Tomáš Marvan recenzi.¹⁸ Jako v každé recenzi vytýkal Šípovi mnoho věcí. Některé z nich byly oprávněné, jiné méně. Recenze je ovšem zajímavá z jiného důvodu. Důvodem je vztah mezi Marvanem a Rortym, který poukazuje na rozporuplnost Rortyho pozice a zároveň tuto rozporuplnost názorně ilustruje. Z recenze je zřejmé, že existují východiska, která Marvan a Rorty nesdíleli, a východiska, která naopak sdíleli. Pochopení tohoto souhlasu a nesouhlasu nám následně pomůže diagnostikovat Rortyho rozporuplný odkaz a umístit jeho *Zrcadlo* přesněji do kontextu celého jeho díla.

Na jedné straně Marvan Šípovi vyčítá, že dostatečně nekritizoval Rortyho „pověstnou tendenci trivializovat a někdy i překrucovat filosofické teorie“, přičemž „Rortyho oblíbené teze jako třeba antirepresentacionalismus si o to vysloveně říkají“,¹⁹ na druhou stranu se Rortyho zastává tam, kde jej Šíp nejvíce kritizuje – v souvislosti s Rortyho teorií možnosti a nutnosti odlišení „veřejné“ a „soukromé sféry“. Marvan v této souvislosti (nenápadně, přesto s velkým dopadem na pochopení Rortyho pozice) poznamenává, že Šíp „smě-

17 Šíp, R., *Richard Rorty: Pragmatismus mezi jazykem a skutečností*. Brno, Paido 2008. V češtině je dostupná ještě jedna kvalitní souhrnná studie o myšlení a profesním životě Richarda Rortyho, jejímž autorem je Roman Madzia. Tato studie se mimo jiné dotýká i témat, jímž se autor výše zmíněné monografie nevěnoval – Rortyho pojetí romance a antiklerikalismu. Viz Madzia, R., *Richard Rorty: Postmoderní interpretace tradice pragmatismu*. In: Hroch, J. et al., *Pragmatismus a dekonstrukce v anglo-americké filozofii*. Brno, Paido 2010, s. 221-267.

18 Marvan, T., *Eseje o Rortym a mnoha dalších věcech*. Aluze, 2009, č. 1, s. 90-93. [on-line] [2012 07 21] Dostupné z: http://www.aluze.cz/2009_01/09f_recenze.pdf

19 Tamtéž, s. 93.

šuje otázku ovlivňování s otázkou spolukonstituce“.²⁰ Jak uvidíme z následné analýzy Rortyho díla i recenze, toto na první pohled náhodné rozložení názorů se při podrobnější analýze ukáže být logické a klíčové. Z toho důvodu si zde dovolíme věnovat se některým z Marvanových výtek zformulovaných ve zmíněné recenzi a následně je analyzovat i ve vztahu k dalším Rortyho textům.²¹ Činíme tak i s tím vědomím, že recenze je bez větších potíží dohledatelná na internetu. Abychom však usnadnili orientaci čtenářům, kteří se nechtějí zdržovat jejím vyhledáváním, přetiskujeme v příslušných poznámkách pod čarou podstatné pasáže i s dostatečným kontextem. Na pozadí tohoto rozboru pak bude snadnější pochopit Rortyho vnitřně nekoherentní pozici, již se mu v podstatě nepodařilo překročit ani v jeho posledních textech, přestože v nich pracoval se zcela novými a inspirativními myšlenkami, například s konceptem „filosofie jako kulturní politiky“.²²

Zastavme se u té stránky, v níž jsou Rorty a Marvan v nesmiřitelném rozporu – u antireprezentacionalismu. Na příslušném místě Marvan vytýká Šipovi, že se nechal svést Rortym a jeho pověstným trivializováním a nekritizoval Rortyho tam, kde by měl – především nekritizoval jeho antireprezentacionalismus. Z této pasáže i z celé recenze je zřejmé, že negativně kritické zhodnocení tohoto postoje by Marvana uspokojilo.²³ Abychom zjistili, co reprezentacionalisté Marvanova typu Rortymu nejvíce zalívají, můžeme nahlédnout do jiného Marvanova textu.²⁴ Právě zde se pouští do kritiky Rortyho pojetí Descartovy a Lockovy pozice, aby ukázal, jak Rorty „překrucuje“ a „trivializuje“. Hlavním argumentem zde je, že Rorty devaluje a zjednodušuje Descartovy a Lockovy myšlenky, a tak si vytváří snadný, ovšem umělý terč své kritiky. Rortymu ale v *Zrcadle* nešlo o to podat co nejvěrnější charakteristiku

20 Tamtéž, s. 91-92.

21 Budeme se věnovat těm Marvanovým výtkám, které jsou pro tuto stat' podstatné, a vyhneme se těm, které sice byly podnětné a oprávněné (viz kritika Šipovy nedostatečně důsledné práce s pojmy „mýtus“, „ontologie“ /tamtéž, s. 92-93/ či „sekundární zkušenost“ /tamtéž, s. 90-91/), ale pro náš další výklad jsou nepodstatné. Zcela necháme stranou „výtky“, které byly konstruovány tak, že si autor recenze vybral některá nedokonalé zformulovaná sousloví, zcela je odtrhl od zpřesňujícího kontextu, a na těchto „pahýlech“ pak vypracoval svoji „kritiku“. Stejně tak se vyhneme těm „výtkám“, které měly spíše než co jiného pobavit čtenáře recenze na úkor autora monografie.

22 Např. in: Rorty, R., *Philosophical Papers*. Vol. 4: Philosophy as Cultural Politics. New York, Cambridge University Press 2007.

23 „... Šíp se nechal Rortym, konkrétně jeho pověstnou tendencí trivializovat a někdy i překrucovat filosofické teorie, ovlivnit až příliš. Knize by bývalo prospělo, kdyby autor místo zjednodušujících a nedotažených úvah předložil rigidní analýzu Rortyho myšlenek – vždyť Rortyho oblíbené teze jako třeba antireprezentacionalismus si o to vysloveně říkají.“ Marvan, T., *Eseje o Rortym a mnoha dalších věcech*, c.d., s. 93.

24 Viz: Marvan, T., O pojmu reprezentace: Rorty vs. „novověká tradice“. *Pro-Fil*, 11, 2010, č. 2, s. 2-11. [on-line] [2012 10 14]. Dostupné z: <http://www.phil.muni.cz/journals/index.php/profil/article/view/37/340>

Descartovy nebo Lockovy pozice. Chtěl kritizovat tradici, která velmi vybíravě (svévolně / nahodile / přiměřeně svým potřebám – čtenář tohoto textu necht' si vybere) nakládala s Descartovým a Lockovým dědictvím.²⁵

Čemu se ale Marvan na hony vyhýbá, je důsledné obhájení reprezentacionalismu před antirepresentacionalistickou kritikou. V jedné z centrálních pasáží své recenze poznamenává: Kopie reprezentující část reality, aby byla kopií této části, nemusí (dokonce nesmí – viz níže) být dokonalá. Marvan to zjevně považuje za zdůvodnění skutečnosti, že i když reprezentace není dokonalá, přesto jejím prostřednictvím probíhá poznání. Své přesvědčení podepírá citátem z Descartovy *Dioptričky*: „reprezentace se nutně musí své předloze v některých ohledech *nepodobat*, má-li vůbec jako reprezentace fungovat.“²⁶ Toto zajímavé tvrzení však nevypovídá vůbec nic o vhodnosti reprezentace (a tím i korespondenční teorie) na úspěšného kandidáta výkladu pravdy a poznání.

Ve stejné části recenze Marvan dostatečně nevysvětlil svoji poznámku, že „korespondista bude pravdivost daného tvrzení vykládat na základě své korespondence s nejazykovou realitou.“²⁷ Nevysvětlil, jak dochází k takové korespondenci. Skutečně pravdivost věty „Nyní svítí slunce“ zjišťujeme korespondencí věty s realitou? Jak tato korespondence probíhá? Tak, že nyní vidíme svítit slunce? Jediné, co na tyto vágní a neustále se opakující argumenty korespondistů můžeme společně s Rortym odpovědět, je odkázat Marvana a další na Davidsonovo pojetí pravdy a připomenout jim, že celek vět podobných větě „Nyní svítí slunce“ je pravda tehdy a jen tehdy, když nyní svítí slunce – je *naší nejlepší intuicí, jak pojem pravdy používat*.²⁸ Ovšem zde opět ne-

25 Na stejné a další skutečnosti upozorňoval již v roce 1990 John Yolton, viz jeho: *Mirrors and Veils. Thoughts and Things*. In: Malachowski, A. R. (ed.), *Reading Rorty*. Cambridge, Basil Blackwell 1990, s. 58-72. Ve své knize se Šíp touto problematikou krátce zabýval, aby ukázal, že Yoltonovy připomínky – jakkoli pravdivé – nedevalvují Rortyho argumentaci. Viz Šíp, R., *Richard Rorty: Pragmatismus mezi jazykem a skutečností*, c.d., s. 62-64.

26 „... Ad (2): proč by kopie či lépe řečeno reprezentace měla být dokonalá, aby splnila svůj účel? Věta „Nyní svítí slunce“ jistě není v žádném ohledu dokonalou kopií stavu světa, který reprezentuje. To samo o sobě ale nikterak nediskvalifikuje korespondenční teorii jako kandidáta na výklad pojmu pravdy. Naopak, jak konstatoval již Descartes, reprezentace se nutně musí své předloze v některých ohledech *nepodobat*, má-li vůbec jako reprezentace fungovat (srv. Descartes, R., *Dioptrique*. In: Adam, C. – Tannery, P. [eds.], *Oeuvres de Descartes*. Paris, Vrin/C. N. R. S. 1964-1976, vol. VI, s. 113)...“ Marvan, T., *Eseje o Rortym a mnoha dalších věcech*, c.d., s. 92. K celé citaci z Descartovy *Dioptričky* viz pasáž v Marvanově textu: O pojmu reprezentace: Rorty vs. „novověká tradice“, c.d., s. 3-4.

27 „... Ad (1): korespondista není nucen tvrdit, že pravda je neměnná. To, že svítí slunce, je pravda nyní, ale nemusí to být pravda za dvě hodiny. To nic nemění na tom, že korespondista bude pravdivost daného tvrzení vykládat na základě jeho korespondence s nejazykovou realitou...“ Marvan, T., *Eseje o Rortym a mnoha dalších věcech*, c.d., s. 92.

28 Davidson, D., *Subjektivita, intersubjektivita, objektivita*. Přel. J. Kolář – T. Marvan. Praha, Filosofia 2004, s. 195. Zvýraznění R.Š.

nacházíme nic, co by teorie korespondence a reprezentace činilo vhodnými kandidáty na vysvětlení podstaty lidského poznání a na definici pravdivého poznatku.

Abychom mohli brát epistemologicky vážně větu: „Reprezentace se nutně musí své předloze v některých ohledech *nepodobat*, má-li vůbec jako reprezentace fungovat“ (a s ní pak brát vážně i korespondenční teorii pravdy a poznání), museli bychom vědět, v kterých ohledech se nepodobá. To proto, abychom dokázali vůbec identifikovat, zda se jedná o reprezentaci té určité a ne jiné části reality. A to od nás logicky vyžaduje, abychom předmět, který má být reprezentován, znali už před jakýmkoli poznáním či reprezentováním. Pokud toho nejsme schopni, a to skutečně nejsme,²⁹ pak se boří – mimo dalších věcí (viz níže) – příliš naivně narýsovaná hranice mezi subjektem a objektem poznání. Okolní svět vstupuje do poznávajícího jiným než reprezentujícím způsobem – vnější svět „modifikuje“ vnitřní svět poznávajícího.³⁰ Ovšem „modifikace“ neposkytuje žádnou reprezentující funkci a navíc není vybavena „evidencí“, která by jí automaticky přisuzovala přiměřený smysl. Poznávající musí pracovat s těmito „modifikacemi“, aktivně s nimi nakládat, propojovat je s jinými „modifikacemi“ – tedy jednat, a tak jim hledat a přikládat relativní význam. Po takové korekci se Descartova pozice začíná velice podobat meadovsko-deweyovskému *pragmatistickému konstruování objektů jako nástrojů poznání*.³¹ Ovšem toto není z principu ochoten připustit žádný reprezentacionalista, protože by se mu pod rukama celý jeho podnik rozpadl. To je možná důvod, proč se v Marvanově recenzi mnoho nedozvíme o pasáži, v níž Šíp o konstruování objektů poznání psal,³² zato v ní najdeme epistemologicky triviální a nic nevysvětlující větu o korespondistovi, který „pravdivost svého tvrzení vykládá na základě své korespondence s neязыkovou realitou“.

V případě antireprezentacionalismu jsou Rorty a Marvan nesmiřitelní nepřátelé. Zcela jinak je tomu však s Rortyho myšlenkami zformulovanými na poli sociální a politické filosofie.

29 Což sám Descartes, přinejmenším podle Marvanova výkladu, připouštěl – viz Marvan, T., O pojmu reprezentace: Rorty vs. „novověká tradice“, c.d., s. 4: „Descartes ovšem nedělá tu chybu, že by hlásal možnost vystoupit mimo ideje a dotknout se skutečnosti bez jakýchkoli reprezentací.“

30 Srovnej pasáž o „modifikaci“ a „dvojčlenném vztahu“ v Marvanově výkladu Descartovy pozice (tamtéž, s. 6).

31 K tomu viz např.: Mead, G. H., *Mind, Self, and Society*. Ed. C. W. Morris. Chicago–London, The University of Chicago Press 1934, reprint 1972, s. 75–82, 145–148; nebo např.: Dewey, J., *The Logic of Judgments of Practice*; či též, *Logic: The Theory of Inquiry*. Obojí in: *The Collected Works of John Dewey, 1882–1953*, c.d., mw. 8: 14–83 a lw.12; či např.: Frega, R., *From Judgment to Rationality: Dewey's Epistemology of Practice*. *Transactions of the Charles S. Peirce Society*, 46, 2010, No. 4, s. 591–610.

32 Šíp, R., *Richard Rorty: Pragmatismus mezi jazykem a skutečností*, c.d., s. 35–49.

Při čtení Šipovy monografie Marvan buď přehlédl, nebo se podvědomě vyhnul skutečnosti, že argumentace měla jednotící páteř, kterou tvořilo přesvědčení, že Rorty svůj antireprezentacionalismus nedotáhl do zdárného konce stejně důsledným promyšlením své sociální a politické filosofie. Že to, co Šíp ve své knize nazýval „uzavření se v jazyce“³³ a co bylo projevem zbytků Rortyho tradičně analytického myšlení, zapříčinilo ono nešťastné a za určitých okolností nebezpečné oddělení „sféry soukromého“ od „sféry veřejného“.

Tradiční liberalismus a reprezentacionalismus genealogicky vycházejí ze stejného epistemického pozadí. Marvanovi, který se drží svých novověce reprezentacionalistických východisek, jsou z logiky věci intuitivně bližší tradičně liberalistické teze politické filosofie – tedy i ty Rortyho. V tomto pohledu na svět se na úrovni teorie poznání předpokládá, že poznávající subjekt je od světa jistým způsobem oddělená uzavřená jednotka, která se ke světu může vztahovat pouze díky své schopnosti jej více či méně adekvátně reprezentovat. Na úrovni sociálně politické teorie se předpokládá, že oddělený subjekt, vymezený svojí negativní svobodou (oním bájným místem „soukromého“), má k dispozici jediný způsob, jak může překročit intimitu, ale zároveň omezenost a zranitelnost tohoto prostoru – jedná se tu o tradičně liberální představy „společenské smlouvy“. Toto společné východisko vede na rozdílných úrovních k různým verzím toho samého omylu.

Na rovině teorie poznání zachovává v novověku běžný, přesto již těžko odůvodnitelný pozorovatelský postoj – nahlížení podstat. Subjekt, aniž by vystoupil mimo reprezentace,³⁴ vnitřně nahlíží, a tak poznává, které reprezentace jsou zcela neadekvátní a které naopak adekvátní. Zde se vracíme k ještě nezmíněné Marvanově interpretaci Descarta: „Jeho [Descartova] pozice je spíš následující: některé ideje reprezentují skutečnost zcela neadekvátně, jiné adekvátně, přičemž jde o záležitost *stupně*.“³⁵ I přes nový slovník se zde jedná o starý, dobře známý koncept „nahlížení“, jen se mu od 17. století říká jinak: „evidence“.³⁶ Kdyby šlo pouze o běžnou zkušenost poznávajícího jedinice, a nikoli o evidenci subjektu,³⁷ pak by dotyčný musel se svými

33 Tamtéž, s. 166-184.

34 Viz pozn. pod čarou č. 29.

35 Marvan, T., O pojmu reprezentace: Rorty vs. „novověká tradice“, c.d., s. 4.

36 Proměna „nahlížení“ v „evidenci“ vnitřně souvisí s proměnou aristotelisko-tomistické tradice v tradici raně moderní, v níž ale stále nacházíme pozůstatky odlišení substance a akcidentů ukryty v představě konstitutivních vztahů na jedné straně a vztahů pouze kauzálních na straně druhé. Podle raně moderního předporozumění pak jedině evidence a správná metoda nás mohou dovést od funkcionálně-kauzální, fenomenální zkušenosti k pravému poznání konstitutivních vztahů objektů vnější reality. (K tomu více viz níže v této části textu.)

37 Zde je třeba mít na paměti, že „subjekt“ je ve skutečnosti produkt stvořený uvnitř raně moderní teorie poznání – v reálném procesu poznání –, kterou raně moderní věda ve své baconovské větvi akceptovala stejně jako věda dnešní, se s ničím podobným nesetkáme.

prožitky manipulovat, testovat je, cizelovat, přikládat jim experimentálně smysl, vyhodnocovat výsledky. Tím by je mimo jiné relativizoval a vztahoval k sociálně kontrolovatelné praxi. To by však mělo za následek – jak bylo výše ukázáno – opuštění epistemologického pole reprezentacionalismu. Patrně proto tento pozorovatelský pozůstatek staršího myšlení s blahosklonným přivřením očí reprezentacionalisté přehlížejí. A jen díky tomu pak mohou bezstarostně doufat v existenci „robustnější[ho] poj[mu reprezentace], který se upíná k pojmu inherentní struktury reality, aniž by se nutně odvolával na vztah strukturní podobnosti mezi reprezentací a tím, co je reprezentováno“.³⁸ Tato víra v „robustní reprezentace“, které *nějak* přímo reprezentují „fyzickou realitu“, aniž by musely doložit „vztah strukturní podobnosti mezi reprezentací a tím, co je reprezentováno“, je velice podobná stejně nekonzistentní víře některých korespondistů v možnost tzv. „nepřímé korespondence“.³⁹

Na rovině sociálně politické toto vyznání upřednostňuje procedurální mechanismy liberální demokracie před skutečným prožíváním sociálních interakcí a před reflexí jejich vlivu na utváření jedince a společnosti. Rorty striktně odděluje sféru *soukromého* a sféru *veřejného* a přitom nás vybízí, aby jedinec vstupoval do veřejného prostoru pouze s nároky, které jsou akceptovatelné pro většinu.⁴⁰ To zní sice velice sympaticky ve chvíli, kdy máme strach z teroristů, ale k soužití s ostatními lidmi takto jednoduché poučky nestačí. Člověk z principu věci musí vstupovat do veřejné debaty a interakcí

38 Marvan, T., O pojmu reprezentace: Rorty vs. „novověká tradice“, c.d., s. 10.

39 Právě teorii nepřímé korespondence ve své monografii Šíp kritizoval (Šíp, R., *Richard Rorty: Pragmatismus mezi jazykem a skutečností*, c.d., s. 35-45). Marvan na tuto pasáž reagoval pouze kritikou Šíпова údajného omylu „dokonalých kopií“ a onou výše již citovanou prázdnou poznámkou o „korespondistovi“ (viz Marvan, T., *Eseje o Rortym a mnoha dalších věcech*, c.d., s. 92). Zcela se však vyhnul jakékoli racionální odpovědi na otázky, které Šíp korespondistům, a v podstatě také reprezentacionalistům, na příslušných místech položil. Např.: Jak dochází ke konstrukci faktu? Je konstrukce faktu objektivní událostí nebo subjektivní aktivitou poznávajícího? Jak může být hodnocena korespondence konstruovaného faktu se světem (v podstatě reprezentace světa), když nám chybí jakékoli kritérium pro chápání korespondence mezi strukturovaným faktem a nestrukturovanou, či – přesněji – zcela odlišným způsobem strukturovanou realitou? Na tyto otázky může být dána racionální odpověď a přitom odpověď v intencích reprezentacionalismu a korespondismu jediné, když v poznávacím aktu hraje svoji roli *bezprostřední* „evidence“, jež namísto poznávajícího subjektu apodikticky rozhodne, která reprezentace (který fakt) je dostatečně adekvátní, aby ona reprezentace mohla být brána za *skutečnou*, pravou reprezentaci daného stavu světa. Za takové situace bychom se ale museli vážně ptát na podstatu „evidence“. Ovšem právě do těchto odpovědí se reprezentacionalistům nechce. A to je patrně vysvětlení, proč Marvan obloukem obešel Šíповы otázky a odpovědi nahradil zástupnou polemikou o nemožnosti „dokonalých kopií“.

40 K tomu viz Rortyho texty: Rorty, R., *Contingency, Irony, and Solidarity*, c.d.; či též, *The Priority of Democracy to Philosophy*. In: Malachowski, A. R. (ed.), *Reading Rorty*, c.d., s. 279-302. Rekonstrukci celé argumentace a její následnou kritiku viz in: Šíp, R., *Richard Rorty: Pragmatismus mezi jazykem a skutečností*, c.d., s. 128-143 a 145-165.

i s těmi názory a praktikami, které nejsou dosud akceptované, ale jsou z jeho pohledu důležité. (Ostatně tak to dělal Rorty během celého svého profesního života.) Ony vstupy budou vždy „spolukonstituovat“ nejen sféru veřejnou, ale více či méně také soukromé sféry ostatních.⁴¹ Tato potřeba má daleko do selanky Rortyho často opakovaného přikázání „nemusíš sladit v jednu vizi soukromé a veřejné cíle“,⁴² neboť potřebujeme normativní i nenormativní postupy a jednání, jež z jedné strany zajistí vstup do veřejného prostoru všem lidem daného společenství a na druhé straně znemožní jedinci či výlučné skupině uchopit absolutisticky moc a ubližovat ostatním více, než je v demokracii přípustné.⁴³

V pozadí obou teorií pracuje novověká subjekt-objektová figura a ontologie oddělených objektů. Ovšem realita devatenáctého a dvacátého století nám jasně ukázala, že si s těmito příliš zjednodušenými novověkými přístupy mnoho nepomůžeme. Problematika křehkosti spravedlivé lidské společnosti nebude vyřešena liberalistickým důrazem na oddělení sféry soukromého a veřejného, stejně jako problematika eutanazie či potratů nebude vyřešena odkazem na svobodné rozhodnutí autonomního subjektu (třeba i dostatečně imaginativního a literárně vzdělaného – jak svůj ideál „silného básníka“ a později „utopisty“ Rorty definoval).

V podstatě by bylo jedno, zda bychom proces poznání nazývali „reprezentace/korespondence“ nebo „pragmatistická konstrukce objektů jako nástrojů poznání“. Ostatně vždy půjde o to, jak jsou naše teorie úspěšné, jak nám mohou pomoci s našimi problémy a v našich životech. Komplikací v případě Marvanovy (a Rortyho) pozice ovšem je, že novověký raně moderní pohled na svět nás svádí k tomu, abychom přemýšleli způsoby, jež nás od úspěšných teorií oddalují a za jistých okolností mohou být i nebezpečné. Příkladem je tu Marvanova další výtka. Ta se tentokrát týká Šípovy kritiky Rortyho oddělení sféry *veřejného* a *soukromého*. Podle něj „z toho, že veřejné praktiky – ať už diskurzivní či jiné – zasahují do soukromé sféry, ještě přímočaře nevyplývá, že ji spolukonstituují“. Pravdivost této věty dokládá (jak sám poznamenává) „nejpřízemnějším příkladem“: Když mě tlačí bota, neznamená to, že bota „spolukonstituuje mou nohu“.⁴⁴

41 K podrobnému rozpracování této teze a jejích důsledků viz: Šíp, R., Rorty a pragmatistické pojetí problému veřejné versus soukromé. *Filozofia*, 66, 2011, č. 10, s. 981-991. Více k diskusi o vnitřní konstituci a vnější kauzalitě viz níže v hlavním textu.

42 Parafráze Rortyho vět, které najdeme např. in: Rorty, R., *Against Bosses, Against Oligarchies: A Conversation with Richard Rorty*. Charlottesville, Prickly Pear Pamphlets, s. 60-61.

43 Více k tomu Šíp, R., *Richard Rorty: Pragmatismus mezi jazykem a skutečností*, c.d., s. 145-165; a též, Rorty a pragmatistické pojetí problému veřejné versus soukromé, c.d.

44 „... Ve své argumentaci [Šíp] ale podle mého názoru směřuje otázku ovlivňování s otázkou spolukonstituce. V knize se jaksi samozřejmě předpokládá, že pokud veřejná sféra silou své moci „tlačí“ na sféru soukromou, můžeme tento tlak chápat jako něco, co se podílí na samotné konsti-

Zde Marvan vychází z definice tzv. „omylu smíšení konstitutivních vztahů se vztahy kauzálními“ [„coupling-constitution fallacy“], která tvoří nedostatečně reflektované podloží myšlení většiny tradičních analytických filosofů.⁴⁵ Toto „selhání“ podle nich spočívá v mylné implikaci. Z faktu, že objekt nebo proces X, jenž je kauzálně napojen na objekt nebo proces Y, přímo nevyplývá, že X se podílí na konstituci Y. V tom by mohli mít tradiční analytíkové pravdu. Ovšem jen tehdy, jestliže předem souhlasíte s jejich „samozřejmým“ předpokladem, že zde existuje ontologická (nikoli pouze funkcionální) hranice mezi předměty a také hranice mezi subjektem a objektem poznání. Pouze tehdy, když souhlasíte s apriorním předpokladem, že hranice není pouze nahodilou stopou raně moderní snahy dostat se ven z již omezujícího organismu aristotelsko-tomistické tradice, ale že je *skutečnou podmínkou pravého poznání*, dává zmíněný „omyl směřování“ nějaký smysl.

Abychom si uvědomili nahodilost (a tedy nenutnost) tohoto „omylu“, musíme se obrátit k důsledné analýze historie myšlení. Zmíněné starší, anticko-scholastické pojetí chápalo individualitu jako projev univerzální formy, nikoli jako aktéra, který je schopen sebe-proměny či proměny svého sociálního a přírodního prostředí. V době počátku rané moderny bylo z mnoha důvodů (politických, sociálních i psychologických) nutné vyvázat energii jednotlivců tím, že byla stará ontologie přetvořena v novou. Tak se postupně stal subjekt zdrojem poznání, stejně jako zdrojem sociální a politické autority. Čeho se však tato nová ontologie nezbavila, byl anticko-scholastický ontologický předpoklad odlišnosti substance a akcidentu. Ten se v raně moderní ontologii proměnil v představu ontologicky oddělených objektů, které jsou utvářeny vnitřními, podstatnými, konstitutivními vztahy (substance). A přestože tyto objekty na sebe navzájem kauzálně působí (akcidenty), nemohou v podstatě proměnit svoji pravou vnitřní konstituci. Představa on-

tuci toho, co je soukromé (a vyvodit z toho, že obě sféry nelze smysluplně oddělit). Mocenské či jiné silové ovlivňování ale nemusí mít podobu spolukonstituce. Když mne tlačí bota – abych uvedl co možná nejpřízemnější příklad –, dostávají se do vztahu dvě věci, které tu existují zcela nezávisle na sobě: má bota a má noha. Říci, že má bota spolukonstituuje mou nohu, protože ji ovlivňuje, je nesmyslné. Stejně tak, z toho, že veřejné praktiky – ať už diskurzivní či jiné – zasahují do soukromé sféry, ještě přímočaře nevyplývá, že ji spolukonstituuje...“ Marvan, T., Eseje o Rortym a mnoha dalších věcech, c.d., s. 91-92.

- 45 Zde je nutné odlišit „tradiční analytické filosofy“ od těch, kteří – přestože si zachovávají analytický východiska – jsou výsledky výzkumů současných speciálních věd nuceni opustit pohodlný raně moderní předpoklad ontologické hranice mezi subjektem a objektem poznání, který je založen na ještě starší distinkci substance a jejích akcidentů (viz níže). „Noví analytici“ jsou tak nuceni se přiklonit k různě formulovaným teoriím dynamických systémů. Mezi takové můžeme zařadit Andyho Clarka, W. Teeda Rockwella, Marka Rowlandse, Massima Pigliucciho, Evu Jablonku, Marion Lambovou či Davida Schenka. Za identifikaci teoretického pozadí Marvanovy výtky a za upozornění na její předvědecký aristotelský původ je autor tohoto příspěvku vděčný Romanu Madziiovi.

tologicky oddělených objektů se uchytila v celém poli raně moderního myšlení – od teorie poznání přes fyziku až k tehdejší politické teorii. V teorii poznání je subjekt oddělen od objektu – neboť objekt v subjektu nemůže být přítomen, ale pouze reprezentován. Ovšem je-li dodržena správná metoda poznání, „evidence“ je přece jen schopna oddělit podstatné reprezentace, které korespondují s konstituujícími vztahy objektu, od reprezentací pouze nahodilého, fenomenálního či kauzálního. Je schopna např. odlišit primární vlastnosti od vlastností sekundárních, kdy o objektivitě prvních nikdo nepochybuje, zatímco objektivita druhých je mnohem nejasnější a epistemologicky nezajistitelná. Podobně je tomu ve fyzice či v sociálně-politické teorii. I v těchto oblastech na sebe kauzálně působí tělesa, popřípadě těla, ale ani ona se tímto působením navzájem „nespolukonstituují“. Představa ontologicky oddělených objektů, jejímž speciálním projevem bylo ontologické oddělení subjektu od objektu poznání, byla pochopitelná strategie, jež umožnila vymknout se předešlému stylu myšlení (neboť zdůrazňovala individualizaci a aktivizaci jednotlivin) a přitom zároveň zachovat nutnou kontinuitu jistoty, kterou představovalo pojetí světa jako na člověku nezávislého řádu. Z dnešního hlediska se tento pohyb již jeví jako příliš jednostranný a neobhajitelný, neboť ústí mimo jiné v korespondenční teorii pravdy a poznání a ve formální, tradičně liberální představu společenského uspořádání. Obojí se přitom stále více ukazují být nekonzistentními a nepoužitelnými výklady reality.⁴⁶

Právě tato nedostatečně reflektovaná východiska tradičních analytiků způsobují, že Marvan, podobně jako na mnoha místech svého díla Rorty, ale i další zaměňují začátek a konec a ve zcela zřejmých sociálně-politických vztazích ovlivňování vidí sice kauzální, ale přesto v podstatě nahodilé a nekonstitutivní vztahy. Ovšem to, že v některých demokratických státech nejsou zásahy veřejných praktik do sféry soukromého „přímočaré“, není dáno *a priori*. To, že soukromá sféra je jistým způsobem chráněna před zásahy zvnějšku, a proto se naivnímu pohledu může zdát, že je oddělena, není ontologický zákon, ale výsledek šťastných shod sociálních a politických událostí a záměrného jednání (které se dynamizovaly v období vzniku moderních států). A my bychom výsledek těchto událostí a jednání měli dále inteligentně kultivovat.⁴⁷ Jestliže se s tímto vědomím vrátíme k Marvanově „nejpřízem-

46 K synoptické a důsledné analýze boje raně moderního myšlení se staršími formami a k analýze nedostatečnosti tohoto novověkého přístupu viz kapitolu „Nature, Mind, and Subject“ v Deweyho nedoceněné studii: Dewey, J., *Experience and Nature*. In: *The Collected Works of John Dewey, 1882-1953*, c.d., Iw.1: 162-192. V dílech autorů zmíněných v předešlé poznámce zase najdeme empirický materiál k podepření Deweyho analýzy a kritiky.

47 Zde je nutné podotknout, že Rortyho pozice byla mírně odlišná od té Marvanovy. Rorty si byl dobře vědom nahodilosti konstituce mechanismů liberálních států. Přesto se často vyjadřoval

nějšímu příkladu“ s botou a nohou, pak bychom si měli položit následující otázku: Jak by asi o proměně své soukromé sféry mluvili Židé v roce 1944 v Terezíně nebo v Treblince? Nehnaly by – třeba i bosí a s botou v ruce – kolegu Marvana pryč, kdyby jim stále tvrdil, že jejich soukromá sféra je sice kauzálně narušená, ale jistě není spolukonstituovaná Norimberskými zákony?

Nyní teprve můžeme celý výklad uzavřít vyjasněním vztahu mezi Rortym a Marvanem. Konečně můžeme stanovit, v čem spočíval rozporuplný status Rortyho díla, kterému se vyhnul jeden z hlavních hrdinů *Zrcadla* – John Dewey. Rortymu chyběla jeho důslednost. Ovšem jde o jinou důslednost, než jakou od Rortyho vyžadují tradiční analytici, když kritizují jeho anti-reprezentacionalismus. Nedostatek koherence a rozhodnosti způsobil, že Rorty zůstal ve svém díle rozkročen na půli cesty. Jednou nohou překonal (fascinující, přesto dnes již nepoužitelný) reprezentacionalismus – stopou tohoto rozhodného nakročení je právě *Zrcadlo*. Druhou nohou však zůstal chycen v raně moderní ontologii oddělených objektů a figuře subjekt-objektového myšlení. Druhá noha vězí tam, kde je domov Tomáše Marvana. A tak to, co kolega Marvan považuje za nejslabší teze Rortyho díla, které si o kritiku „vysloveně říkají“, autor tohoto textu považuje za důležité, naprosto originální a dobře vyargumentované nakročení ke skutečně podstatné kritice onto-epistemologické tradice rané moderny. A naopak to, co tento autor považuje za zpětný pád do dnes již neadekvátní tradice, je Marvanovi natolik „samozřejmé“, že je nucen vzít Rortyho na milost a užít „nejpřízemnějších příkladů“ v jeho prospěch.

4. *Zrcadlo* inspirativní

Doslov k českému překladu *Zrcadla* z pera Tomáše Marvana a Martina Ritera je kratičká, ale důstojná (s. 369-375). Teprve jeho poslední dvě stránky naznačují, že překlad možná vznikl proto, aby i čeští čtenáři mohli konečně odhalit slabá místa Rortyho díla, a tak se zbavit své fascinace jeho „post-myšlením“. Pokud je tomu tak, pak celý kolektiv udělal Rortymu a jeho dílu velikou, a sobě medvědí službu. Skvěle přeložil jeho *opus magna*, jež nejméně ze všech Rortyho textů trpí onou paralyzující novověkou rozpolceností

tak, jako bychom již nemuseli a neměli uvažovat o neustálé spolukonstituci a vzájemném pronikání veřejného a soukromého, jako kdyby stačilo pouze dosažené hranice „zamrazit“ a udržet – k tomu vedle výše zmíněných textů srv. především: Rorty, R., *Contingency, Irony, and Solidarity*, c.d., s. 61-64. Ovšem pokud by bylo z principu možné hranice mezi sférou soukromého a sférou veřejného (stejně jako na jiné rovině hranice mezi subjektem a objektem poznání) „zamrazit“ a udržet, pak tím zcela popíráme, že se tyto sféry (či subjekt a objekt poznání) neustále prostupují a spolukonstituují. Právě tato touha po „zmrazení“ potlačuje Rortyho historický konstrukcionismus a ohled na kontingenci a činí jeho pozici tak podobnou Marvanově raně moderní pozici.

subjekt-objektové figury myšlení. Ať už je tomu však jakkoli, všichni na tomto překladu zúčastnění umožnili, aby se i český čtenář vydal na cestu k současné moderní filosofii. Ono „současné“ a „moderní“ zde neznamená pouze díla vydaná po roce 2000, ale třeba i literaturu po dlouhá léta podceňovanou a výrazně ostrakizovanou, která však ve skutečnosti předběhla svou dobu o mnoho let.

Doporučená kniha ke studiu Rortyho díla

Rorty, R., The Rorty Reader. Eds. Voparil, C. J. – Bernstein, R. J. Malden–Oxford–West Sussex, Wiley-Blackwell 2010. 548 s.

Jedná se o nejaktuálnější a zároveň nejpodrobnější výbor Rortyho textů. Ty jsou v knize uspořádány do šesti částí, které mapují strukturu jeho díla. Každá část je opatřena poučeným úvodem. Celá kniha je předznamenána detailní analýzou Rortyho myšlení (General Introduction) z pera jednoho z editorů – Christophera J. Voparila. Tento text objasňuje překvapivou kontinuitu mezi Rortyho myšlením z dob jeho studií přes jeho analytickou fázi a přes fázi jeho analytické „hereze“ až po jeho období „romance“ a „antiklerikálního náboženského humanismu“. Voparilův „Obecný úvod“ je tak vynikajícím doplněním knihy Neila Grosse, zmíněné výše v poznámkách pod čarou.

SUMMARY

Rorty's „The Mirror“ in czech clothing at last

This article is a review study of Rorty's book *Philosophy and the Mirror of Nature*, which was recently translated into Czech. In the first part, the reviewer compares the Slovak and Czech translations and draws attention to the qualities of the Czech. In the second part, the main structural points in Rorty's argument are described – from the genealogical stress on the arbitrariness of modern conceptions of representation and the explanation of the reasons for the primacy of epistemology above ontology, to the critical deconstruction of this thought and to Rorty's proposal of a new conception and new function of philosophy. In the following part, by the way of a response to T. Marvan, an inconsistency in Rorty's work is drawn attention to – that is its continuing attachment to the modern tradition of thinking, something which detracts from the consistency of his anti-representationalism. In the final part of the article, a hope is expressed that the reading of the *Mirror* will be an inspiration for further reading of less fashionable, but rather ostracised, works and authors.

ZUSAMMENFASSUNG

Rortys „Spiegel“ endlich im tschechischen Zuschnitt

Der vorliegende Text ist eine rezensierende Studie über Rortys Buch (*Der Spiegel der Natur. Eine Kritik der Philosophie*) *Philosophy and the Mirror of Nature*, das vor kurzem

ins Tschechische übersetzt wurde. Im ersten Teil vergleicht der Rezensent die slowakische und die tschechische Übersetzung und hebt die Qualität der tschechischen Version hervor. Im zweiten Teil erläutert er die wichtigsten strukturellen Momente in Rortys Argumentation – von der genealogischen Betonung der Zufälligkeit der neuzeitlichen Vorstellungen von der Repräsentation und der Erläuterung der Gründe zum Überordnen der Epistemologie über die Ontologie, bis hin zur kritischen Dekonstruktion dieses Gedankens und zu Rortys Vorschlag einer neuen Auffassung und einer neuen Funktion der Philosophie. Im anschließenden Teil verweist der Autor in Antwort auf T. Marvan auf die Inkonsistenz in Rortys Werk – auf dessen immer noch gegenwärtige Zugehörigkeit zur denkerischen Tradition der Neuzeit, die seinen konsequenten Antirepräsentationalismus entwertet. Im letzten Teil des Textes äußert der Autor seine Hoffnung, dass die Lektüre des *Spiegels* den Leser dazu inspirieren wird, weitere – weniger modische, aber dennoch ebenso geächtete – Autoren und Werke zu studieren.